

Teresa Pàmies
QUAN ÉREM REFUGIATS

Pròleg d'Antonio Pàmies

SEMBRA
LLIBRES

PRIMERA PART

«La Nuri, que sabia francès, traduïa plorant.»
(*Quan érem capitans*, final)

Ens van fer la fitxa. La primera fitxa de la meua vida. Després me'n farien d'altres, no tan sols a França sinó a diferents països d'Europa i d'Amèrica que conegué el meu exili. Fitxes en les quals, en l'apartat *nacionalitat*, hi figuraria el denominatiu de «refugiada espanyola» i, més endavant, el d'«apàtrida».

La paraula «apàtrida» no l'he trobada ni al diccionari Fabra, en català, ni al de la Real Academia, en castellà. En donaré la definició del *Petit Larousse*: «*Apatride: adj. et n. (a priv. et patrie). Qui n'a légalement pas de nationalité: réfugiés apatrides.*»

Privada de pàtria: vaig esdevenir una catalana d'Espanya sense nacionalitat. Durant molts anys no vaig voler-ho admetre. Un dia, però, m'esgarrià l'aclaparador significat de l'adjectiu i quan, al cap de vint anys exactament, em donaren el passaport verd al consolat de París, va ser com ficar els peus a la terra, només que... ja no me'l van renovar fins al cap de deu anys, deu anys durant els quals, l'apàtrida, ja madura, trucà incansablement a la porta de la mansió espanyola del *boulevard* Malesherbes fins que li fou restituïda la pàtria.

La pàtria!, quina paraula més buida! Quin concepte més farroll del sentiment més autèntic.

La Nuri, que sabia francès, traduïa plorant les preguntes humiliants. I així fou establerta la primera fitxa. Quin dia era, exactament? El mes de juliol del 1974 vaig rebre una carta des de Manresa. Deia, textualment:

«Teresa: fins fa poc, era el teu record llunyà però sempre actual, quan el meu pensament revivia l'entrada nostra al poble de

Magnac-Laval. Era el 9 de febrer, si la memòria no falla, cosa que ho fa sovint. En fila, com escolars i carregades les que portàvem maletes, ens dugueren a un hospital, on ens despullaren, sense gaires contemplacions, tenint els gendarmes com a públic contemplatiu. Tot seguit ens desinfectaren, segons ells, de cos i de roba. Als ulls, ens hi posaren un líquid que, de moment, vam quedar sense visió. Jo vaig creure quedar-me cega. Recordo el crit que vaig fer i els sentiments d'aquells moments d'humiliació...»

Doncs, jo no me'n recordo, del crit de la meva amiga manresana, però no oblidaré mai els crits de les velletes que foren obligades, com nosaltres que teníem vint anys, a exhibir-se de pèl a pèl davant els gendarmes, els metges, els practicants i els buròcrates encarregats de vetllar per la «*santé publique*» de la dolça França.

Dones espanyoles que mai no s'havien mostrat nues ni en la intimitat conjugal. Dones de cos pansit i deformat pels anys, els parts, el treball físic desmesurat i una guerra de trenta-dos mesos que en va deixar moltes amb la pell i l'os. Dones entre les quals n'hi havia una amb un fill al ventre, un ventre profanat per mirades obscenes o fastiguejades; fill no nat i ja fitxat com a refugiat espanyol, criatura engendrada per un amor de guerra, febrós, atabalat; per un acte d'amor humà fet a corre-cuita, potser sota les bombes, potser entre el blat no collit el darrer estiu de la guerra d'Espanya.

Recordo aquells crits de velles esglaiades. Les joves no cridàvem. Les joves ens mostràvem nues amb les mans encreuades als pits verges, la boca molt tancada per tal de no plorar, els ulls closos per no veure la llefiscosa mirada dels gendarmes de rostre vermell com les magranes madures. Amb una mena de batuta que devia estar ben desinfectada, el metge, o qui se'n deia, ens palpava l'aixella, burxava sota el pit, regirava el pèl de l'entrecreix on, segurament, creia trobar-hi polls. Unes infermeres anotaven les ordres que donaven els doctors. Amb un pots de pomada de sofre ens van untar per curar-nos la sarna. Els líquids contra el tracoma ens deixaven cegues uns instants, temps llarguíssim perquè la sensació de ceguesa fou atterradora.

I tot això en presència dels infants, els fills o els néts d'aquelles dones humiliades. Els havien «desinfectat» abans i seien damunt uns bancs arrambats a la paret de l'hospici, on érem classificades com bèsties d'importació.

Els nens que presenciaven la macabra desfilada tenien els ulls molt tristos i s'agafaven per les mans sanglotant amb bots convulsius perquè les mares i les àvies els havien manat: «No ploreu» i havien de frenar el doll de llàgrimes. Ja duïen els cabells untats del verd-groc de l'ungüent de sofre. Feia fred i s'apinyaven entre ells buscant-se la calor que no tenien.

I la Nuri traduïa, però ja no plorava. També l'havien obligada a despullar-se i la visió del seu cos de vint anys afegí humiliació a la que rebien les seves compatriotes no joves. La comparació esdevenia insuportable.

La meva amiga manresana recorda:

«Després, ja purificades, ens van donar allotjament. Aquest fou en una caserna que ja solament servia per a guardar el gra de l'exèrcit i, per tant, era un niu de rates (i no petites).

»Era de nit. Vam escollir una habitació de l'últim pis. La bombeta feia molt poca claror. Ens vam reunir allí deu o dotze, què sé jo!, el grup més nombrós era el de les manresanes, de les quals formava part *una servidora*, com dius tu en el relat del teu llibre.

»Tu i la Nuri no sé el que va passar perquè vinguéssiu a raure amb la gent gran quan les teves companyes de joventut (es refereix a les JSUC) eren en un altre pavelló. Després vam anar a buscar palla humida i mal olorosa que vam embotir en unes bosses de roba i el resultat fou un matalàs...»

Me'n recordo molt bé, d'aquelles màrfegues. A casa meua, a Balaguer, també dormíem sobre màrfegues de fulla de blat de moro, que canviàvem cada tardor després de rentar la funda de roba de cànem, resistent i suau a força de rentades. Feia remor de fullaraca quan et remenaves, però hom s'acostuma a tots els sorolls, especialment quan s'és infant, s'ha jugat tot el sant dia i es cau al jaç amb

cansament i son. De matalàs de llana només n'hi havia al gran llit dels meus pares.

Les màrfegues de Magnac-Laval, com recorda la meua amiga manresana, eren de palla humida i empastifada de pixats de rata. Tanmateix, preparant el nostre primer *petate* d'exili, ens vam considerar afortunades. Dúiem tot el cansament i la tensió nerviosa arrellegada pels camins de l'èxode, i el repòs ens era tan necessari que la perspectiva d'estirar-nos damunt una màrfega i sota teulat augmentava el delit de dormir.

Ja aleshores aparegueren símptomes de mandra, d'insolidaritat, de baixa moral en algunes de les flamants refugiades. Ja hi hagué qui escollí el millor racó de la llarga i desolada nau, el més protegit dels corrents d'aire, el més allunyat de les parets humides; alguna es deixà caure damunt la màrfega que no havia preparat al·legant mal de ronyons o una menstruació torrencial i sobtada.

«Així vam conviure amb tu unes setmanes, no recordo quantes. Tu i la Nuri em vau fer una fonda impressió. Sentia pena en veure que tan joves i amb una intel·ligència poc comuna (alça, Manela!), haguéssiu de viure tot aquell caos en què no es veia res de color de rosa...»

Per joves, i no per intel·ligents, ni la Nuri Munt ni jo no vàiem núvols a l'horitzó. La primera cosa que vam fer un cop instal·lades les màrfegues a l'últim pis de la caserna de Magnac-Laval fou reunir un grup de JSU, la major part del qual es trobava en un pavelló diferent. Calia fer balanç del que teníem entre totes, repartir els béns, tenir cura de les malaltes, organitzar la presa de contacte amb familiars fugits per altres camins, sobretot pares, germans, marits i promesos; establir lligam amb la direcció de la nostra JSU i, finalment, elaborar un pla d'acció per al temps que calgués romandre al refugi.

Vam descobrir que entre nosaltres hi havia una noia embarassada i una altra amb una llaga al pit, una llaga que supurava des de feia setmanes sense que la malalta ho hagués confiat a ningú per pudor i per por de quedar-se pels camins del Pirineu. A l'hora de la revisió mèdica que vam patir en arribar, no ho pogué amagar més.

Era una xiqueta molt jove, aragonesa, rossa i bonica. Es deia Nati i ja era casada amb un soldat de qui no tenia notícies. La llaga al pit de la nostra companya esdevingué un punt de l'ordre del dia de les reunions del comitè de la JSU al refugi. L'embaràs de l'altra fou motiu de polèmica agra, ja que ens vam dividir entre partidàries que avortés i les que s'hi oposaven. Algunes s'abstingueren d'opinar. La interessada, però, insistia desesperadament a «desfer-se del menut». Érem tan perillosament ignorants que la vam posar a mans d'una vella que es deia llevadora, una dona que s'havia afegit a la nostra comitiva a l'escacament, una còpia exacta de la bruixa de les rondalles; només li faltava l'escombra.

No detallaré els diferents procediments emprats per la providencial llevadora perquè podria incitar al suïcidi a més d'una desesperada que ho llegís. Només diré que, finalment, va assolir provocar-li una hemorràgia que va estar a punt de matar la nostra companya. L'administració del refugi, però, no en va saber res. Recordo encara la fortor d'aquell doll de sang barrejada amb bocins de fetus. Empu-degà tota la caserna, però no en van trobar rastre quan el director, alertat per algun funcionari o alguna de les refugiades, ordenà l'interrogatori de totes les «sospitoses».

La nit del crim, dirigides per la providencial llevadora, vam recollir els cassigalls bruts de sang i tot el que havia sortit del ventre de la pobra noia. Vam fer neteja. Embolcallat tot amb paper de diari ho vam llençar al descampat des d'una de les finestres de la caserna. No fou tasca fàcil. La tapiada era força allunyada de l'edifici i el macabre fardell va caure dos cops a territori interior. Finalment, la més esportiva de la colla, dreta al replà de la finestra i sostinguda per nosaltres, amb un gest de llançadora olímpica, col·locà les tristes deixalles a l'altra banda de la tanca. Lladruc de gossos no tardaren a anunciar-nos que l'operació havia reeixit.

La llevadora no treballava per amor a l'ofici. Calgué pagar-la. Li vam fer un val per mig quilo de xocolata, que les JSUC ens vam comprometre a lliurar-li quan rebéssim paquets de queviures dels nostres companys francesos, paquets que no trigaren a arribar. Les JSUC teníem el privilegi de comptar amb una solidaritat

que les refugiades d'altres partits polítics no reberen. Amb tants anarquistes que hi havia pel món, les faistes i les cenetistes del nostre refugi estaven tan desemparades com les de l'ERC. Aquelles que no militaven —i eren majoria— no tenien altre recurs que algun familiar a França o en altres països.

L'experiència d'aquella manipulació abortiva fou tan traumatitzant que les noies que la vam viure no l'hem oblidada mai més.

Per sort no totes les nostres activitats van ser d'aquesta indole. Vam decidir impedir la desmoralització d'aquells dos centenars de dones i d'infants definitivament catalogats de «*réfugiés espagnols*». Vam organitzar una escola per als petits i jo vaig assumir el càrrec de professora de cultura física, o sigui: abans d'entrar a classe, al pati de la caserna i en pantalons curts malgrat el fred, la canalla feia gimnàstica imitant quatre moviments de braços i de cames que jo havia après fent la instrucció militar en un dels grups «Alerta» instituits durant la guerra pels grups juvenils. Aquell ha estat l'*enxufe* més exaltant, el més estimulante de tots els que he tingut en la meua vida.

Em llevava d'hora i la manresana encarregada de la cuina ja em tenia llest l'esmorzar per a mi i els meus «deixebles». Seguidament els duia formats al pati, davant les oficines encara tancades. Hi anàvem cantant: «*Somos pioneros / la vanguardia del mundo / del nuevo día / los mensajeros. / Hijos de obreros / no tememos la muerte / es la ley del fuerte / vencer o morir*». Jo m'aturava en sec, picava les mans, disposava la posició dels petits, obria els braços, feia un bot, posava les mans a la cintura i començava els irrisoris exercicis. Després, una mestra nacional, que potser pertanyia a la FETE, ensenyava de lletra els fills dels vençuts de la guerra d'Espanya, infants entre els quals potser hi havia un futur científic francès, mexicà, soviètic o nord-americà.

Records d'aquella mestra

«Jo recordo que en una reunió que vam tenir a la nostra habitació no érem gens optimistes quant a la sortida d'aquell refugi. Tu, activa sempre, vas dir que s'havia de fer treball positiu i aquest fou: unes a la

cuina i les altres a obrir una escola. Érem tres mestres en aquell refugi: l'asturiana (germana d'en Manolo), una velleta aragonesa i jo. Van venir com a ajudants l'Anita i la Nuri. No van durar aquelles classes, perquè van portar més refugiats i van ocupar el pavelló. D'aquelles classes a la caserna en guardo un emotiu record. Aquells infants, deixebles meus, sense pensar-ho em condecoraren, no amb una medalla, sinó amb tres mots de gran valor per mi: "*La maestra buena*".

»El dia que les mares em van dir com m'anomenaven els seus fills, vaig plorar. És un dolç record que guardo d'aquell exili.

»A les barraques no fou possible de fer classe. No hi havia lloc ni mestres: només quedava jo. Però vaig agafar un grup de set o vuit nois de dotze a catorze anys i al voltant d'una petita taula d'una barraqueta vam donar classe. Recordo que fèiem "arrels cúbiques". D'aquells nois recordo en Cèsar. El tinc molt present en el moment del meu comiat camí d'Espanya. Del retorn ja en parlaré un altre dia.»

Calia distreure els grans, que eren més nombrosos. Vam organitzar un orfeó escarransit i un grup artístic que cada vespre, al refectori convertit en teatre, representàvem esquetxos còmics. Vam tenir un èxit tan clamorós que el director ens va demanar que els féssim al pati, damunt un empostissat que ell mateix va fer col·locar per uns empleats de l'Ajuntament. Els veïns de Magnac-Laval, de l'altre costat de la portalada reixada estant, se'n van llepar els dits. Ens aplaudien i ens llançaven monedes com ho feien els pagesos de Balaguer un dia de fira, entusiasmats per l'espectacle d'uns vells gitans, un mico arnat i una cabra pollosa. No ens vam fer rics, naturalment, però vam reunir un grapat de francs francesos per a comprar segells necessaris per a escriure als familiars.

Un dels episodis que parodiàvem s'intitulava «Comitè de No-intervenció». La Núria feia el paper de Mister Chamberlain i una servidora imitava Daladier. La més fabulosa fou la Manela imitant Mussolini, un Mussolini engolint fideus que no eren fideus, sinó cordills bruts i empatallats. Anàvem tan grotescament disfressades que fèiem pixar de riure l'auditori només en aparèixer. El text era improvisat, però calia parlar poc ja que tot ho deia el gest. Entre un episodi i un altre sortia

la Nati a ballar claqué. Per fer-ho com cal vam clavar bocins de llautó a la punta d'unes sabates d'home i l'espetec del metall damunt la fusta feia un so com els de Fred Astaire a les pel·lícules. La música que acompanyava el ball l'havíem de cantar darrere una cortina i fins vam imitar el saxo i una bateria amb casseroles i fustots. El foxtrot predilecte era el famós «*Capullito de alelí*» i el més aplaudit, un xarleston que deia: «*Chaslestonear es la moda original, de los pollos bien, de las niñas mal...*», cantat frenèticament per la Montse amb la veueta de Betty Wood. La vam vestir de mariner i tot cantant feia l'ullet al públic masculí i gestos desvergonyits, però d'allò no passava la Montse, que era una noia eixerida i molt decent, gràcies a Déu.

«Recordes, Teresa, el plat únic de pèsols amb carn? Aquells pèsols, arraconats per dolents, van ser l'alimentació dels refugiats de Magnac-Laval. Un dia, i tu entre nosaltres, amb el cassó a les mans i, com sempre, en fila, vam anar a buscar la ració quotidiana de migdia i, ordenadament, la vam buidar a les galledes. Vam tornar tots a les habitacions (ja recordaràs que era al pati, on ens donaven la ració). El refugi estava silenciós; però, de sobte, fou rodejada la caserna per gendarmes amb els fusells amenaçadors. Els refugiats es van exaltar i fou la Castillo qui, dreta damunt una taula del menjador, parodiant els xerramecs de les fires de poble, es va sentir oradora i va abrandar el foc. Les nostres companyes van pujar esverades a l'habitació a explicar-ho. Devíem ésser poques, ja que tu em vas mirar tot dient: “Baixa de presa i fes-la callar.” No havia parlat mai davant un grup de gent gran i tan bel·licós. Quelcom els devia dir, perquè el temporal amainà. Recordo perfectament la indignació que també em va causar aquell acte dels gendarmes. Vam exposar les protestes per escrit, correctament. Una de les protestes era perquè als infants de dos anys per avall els havien retirat l'alimentació “especial” i havien de menjar com nosaltres. Sé que també vaig dir que Magnac-Laval no feia quedar bé la “nació acollidora”. Això últim no constava en l'escrit: l'altre sí. Feien llàstima aquells cossets escanyolits i les carones plenes de mal. Aquella tarda havia de sortir de compres amb el mestre, no recordo si també la Nuri, ja que alguna vegada havia vingut. D'aquelles poques sortides

se'n beneficiaven les nostres companyes, ja que les coses que jo deia que em faltaven, eren per a elles. El mestre vingué furiós, i m'atribuí el cabdillatge. Els meus treballs vaig tenir per convèncer-lo del contrari. Ell s'interessà i va donar bons informes meus a la policia de Llemotges. Això és el que digué. Es portà bé amb nosaltres. Fórem invitades un dia, l'Anita i jo, a dinar a casa seva i ens consideraren com a persones, no com a indesitjables.

»Deus pensar: a què ve que aquesta t'escrigui ara? Senzillament, perquè no he sabut fins a la publicació de *Quan érem capitans* que eres a Barcelona i ja des de l'any 1971. Per un article a *Serra d'Or* vaig llegir que es premiava *Testament a Praga* i que l'autora eres tu. En veure el teu nom vaig emocionar-me, però jo anava creient que eres lluny. Això et demostrarà que sóc una bleada. Si tens paciència per continuar llegint recordaré coses que, potser, et faran recordar qui és aquesta "llauna". La teva figura la recordava igual com l'has descrit tu, menys en el color de la faldilla, ja que jo et veia amb brusa blanca i una faldilla marró. No tenies quelcom de marró en la teva vestimenta?»

La brusa blanca la vaig tenir després. Me la vaig fer al refugi amb un llençol de lli que una de les refugiades de maleta havia carregat des d'Espanya. Meravellosa brusa blanca! Brusa camisera, amb una butxaca al pit esquerre i damunt la butxaca, brodades a punt de creu i fil blau, una *T* i una *P*. Brusa de professora de cultura física, sota una faldilla blau marí; no marró. Blau marí que feia joc amb el blanc de la brusa i les inicials brodades a la butxaca amb fil d'un blau elèctric. Mai no he tingut una faldilla marró. Aquest color m'ha recordat sempre l'hàbit de penitència que duien els frares i les noies malaltes de tifus; promences a la Verge del Miracle de dur l'hàbit amb cordons i escapulari si recobraven la salut amenaçada. No, de faldilla marró no en duia, ni duia sabates de taló, sinó les que m'havien donat al magatzem d'intendència de la caserna Voroxilov: unes sabates de soldat del trenta-sis.

«Però, Teresa, els teus aires de xicot no em van enganyar mai. Una sensibilitat acusada i una feminitat innegable es posaven al descobert en els teus actes. Recordem...»

És cert: jo semblava un xicotot, una *marimatxo*, i la meua amiga manresana, dona ja feta en aquells temps, endevinava la «feminitat innegable». Ho deu retreure perquè en aquell refugi, altres noies que semblaven molt femenines, molt delicades; que es depilaven les celles com la Marlene a *Morocco*, es pintaven les ungles, dormien amb bigudís, s'empastifaven els ulls amb rímel i s'arriassaven les parpelles amb unes tenalles; aquelles femelles, doncs, tenien un comportament estrany amb les seves veïnes de màrrega. Tan estrany que aviat es formà alguna parella entre dones, una de les quals «feia d'home».

La paraula «homosexual» no es pronuncià mai. Aquesta desviació en l'home és més evident, més escandalosa. El *marica* té gestos, mirades, detalls de vestimenta que el denuncien. La lesbiana és d'identificació més difícil, més lenta. Quan em van dir que x era *tor-tillera* em vaig quedar bocabadada. Era una noia delicada, maquillada, rinxolada, repolida com si es proposés pescar un marit entre els francesos que ens miraven de l'altre costat de la portalada de ferro. Resultava increïble que fos l'«amor» d'una altra dona també maquillada, repolida, rinxolada, encarnació de totes les substàncies de la feminitat. Resultà, però, que totes aquelles mosses havien anat a col·legis com cal, on havien estat iniciades en els secrets de l'ambigüitat sexual. Vaig descobrir, també, que aquesta ambigüitat produeix una inseguretat vital que fa, dels que en són víctimes, gent de supersensibilitat malaltissa, desconfiada, no gaire sincera i estranyament estoica en uns trencacolls d'una vida tan complicada com la que ens esperava. Hom diria que per a molts, l'homosexualitat assumida es carrega com una creu, amb resignació i una certa vergonya, com si fos una tara que s'ha de guarir patint.

Una de les nostres volgué justificar-se més tard en una carta que vaig rebre a París. Digué que havia estat «feble» per manca d'afecte, perquè la meua fugida del refugi l'havia privada d'una amistat «neta i revolucionària» (?). La pobra xicota feia un esforç per explicar-se una tendència eròtica que es manifestà abans d'entrar al refugi i essent ja la companya d'un home que l'estimava.

Faig aquestes reflexions perquè la carta que, a seixanta anys d'edat, m'escriu una de les internades a Magnac-Laval, ha regirat un

problema latent en tota comunitat de dones tancades, no sols a les presons, no únicament en els convents. La mateixa Teresa d'Àvila, en el seu savi *Camino de Perfección*, el va tractar amb discreció i profunditat perquè l'havia captat i en temia les conseqüències disgregadores. No totes les seves germanes tenien el recurs del misticisme que permeté a la fundadora de l'orde de les Carmelites l'èxtasi en la comunió gairebé carnal.

Entre nosaltres n'hi havia una de tan frenèticament femella, tan constantment enfebrada, que no s'amagava de dir: «Jo necesito rebolcar-me amb un home i si no en tinc, amb una dona. Jo sóc així: què voleu!». I com que tirava al dret, no era perillosa. Ella no ho havia «arreglat» als col·legis de monges ni a cap presó. La posseïa allò que Joan Perucho en diria «l'escalfor libidinosa».

Les dones més grans, fins i tot ja velles, en feien conya, com si la prepotent femella fos l'enze del poble; en feien la riota del refugi. La pessigaven a l'anca, la grapejaven, la pessigollaven entre les cames, li palpaven els pits, l'encenien amb converses obscenes, com si no estigués prou encesa. Les vicioses eren elles. La xicota potser no era lesbiana, sinó, senzillament, una incontrolable nimfòmana.

Més d'una vegada he vist gent «sexualment normal» provocar sàdicament els «sexualment anormals» i la provocació tenia, en el fons, una «anormalitat», un desig morbós i retingut que hauria donat matèria d'estudi al doctor Marañón, tan interessat en els misteris del subconscient.

Són, aquestes, reflexions a posteriori, de dona madura que ha après a «*distinguir las voces de los ecos*», com diria Antonio Machado. L'any 1939, en el nostre refugi de Magnac-Laval no ens dedicàvem a divagar i la nostra actitud envers les desviacions d'algunes internades era més aviat primària i despietada.

«Recordem, Teresa: jo portava dins la maleta algunes robes fines i uns mocadrets de brodat mallorquí que a tu t'agradaven molt. Em deies sovint que t'hauria agradat molt estudiar.

»Recordo, també, un matí que devíem haver quedat soles a l'habitació. Tu encara estaves estirada al jaç (que el tenies a l'esquerra,

entrant per la porta, jo el tenia més a prop de la finestra) i vaig sentir que ploraves... Vaig venir al teu costat i vas dir: “Penso en la meva mare”. Et semblava, en aquells moments, que era una feblesa i que tu no la podies experimentar. Volies ofegar el teu plor i jo recordo que et vaig dir que ploressis, que les llàgrimes et farien bé, i altres paraules adients en aquella circumstància. També l’enyoràvem, les altres, la mare. Què havies de fer, tu, que, pels teus anys, t’era tan necessària? Jo us estimava, a tu i la Nuri. Amb ella ens vam relacionar fins a l’any 43. La meva vida transcorria entre infants i vosaltres ho éreu per mi.»

Segurament vaig plorar aquell matí, a Magnac-Laval, pensant en la meva mare. Aquell matí i molts d’altres, en el meu exili que, llavors, amb prou feines començava. En realitat, encara la ploro.

No volia que s’adonessin d’aquelles llàgrimes, perquè jo era responsable de les JSU al refugi i les JSU es proposaven elevar la moral dels internats, impedir que es deixessin endur per l’enyorança de la terra i de la família. Aquella era la missió que ens assignàvem i calia dur-la a terme sense defallir. Jo plorava damunt el jaç i de cara a la paret, però ho podia haver fet sense amagar-me’n, ja que en aquelles circumstàncies cap de les meves cointernades hauria atribuït les meves llàgrimes a una desmoralització política. No recordo les paraules que em va dir aquell dia la mestra manresana que les evoca literalment al cap de tants anys, però en llegir-les ara he copsat la seva autenticitat i les he agraïdes potser més que quan em foren adreçades.

«Recordo quan et venien a veure a la reixa uns enviats de la família (es refereix al meu partit) i que d’una hora lluny se’ls veia del color que eren, cosa que no ens convenia. Pujaves a dalt enfadada i deies: “Com canten aquests francesos!”. Ells eren lliures i nosaltres engabiades, i un poble carca.»

Els francesos han estat moltes vegades víctimes de la nostra petulància i de la nostra por. Em refereixo als que venien a veure’m a la reixa enviats pels meus companys que, des de París, organitzaven

la localització de militants disgregats per la desbandada i, un cop localitzats, ajudar-los i fins i tot treure'ls del camp de concentració. Se'ls veia de lluny que eren comunistes i en parlar, cridant-ho emocionats, no ho amagaven. Eren al seu país i França encara tenia un govern de Front Popular. Per què havien de dissimular? Nosaltres érem tan bledes que ens crèiem que l'administració del refugi i l'alcaldia de Magnac-Laval ignoraven la nostra ideologia pel fet d'haver-la amagada en fer-nos la fitxa. Els solidaris companys francesos ens duïen premsa, publicacions que, altrament, hauríem ignorat; servien d'enllaç amb la direcció de les nostres organitzacions i, en lloc d'estar-los agraïdes, dèiem: «Com canten aquests francesos!».

Com si nosaltres fóssim políticament perfectes. Ja allí, a penes encetat el nostre exili, van sorgir entre refugiades de tendències polítiques diferents les pugnes que ens havien fet perdre la guerra. Les visites de militants francesos eren criticades, sobretot, per les anarquistes que arreu veïen conspiracions orquestrades des de Moscou per a «liquidar-les», segons deïen elles. Ho consideraven una provocació, un privilegi de les comunistes, un lligam misteriós amb el Komintern, nom de ressonàncies sinistres. Com que el dit «lligam» es materialitzava en paquets de queviures, roba i trameses de francs francesos, l'enveja i el ressentiment es confonien i causaven estralls. Decidírem —i crec que fou encertat— distribuir el contingut dels paquets entre les dones i els infants més necessitats independentment de llurs antecedents polítics. Però tampoc això no acabà amb les murmuracions: ho atribuïen al maquiavel·lisme demagògic de les comunistes.

Jo era, de totes, la que rebia més paquets, ja que havia fet moltes amistats als Estats Units en un Congrés Mundial al qual vaig assistir pocs mesos abans (per més detalls, veure *Quan érem capitans*). Rebia correspondència i paquets de la meva amiga Mary Briggs, de Nova York, i de la meva companya anglesa Betty Shields Collins; de Danielle Casanova, que era a París, i d'un amic nord-americà que es deïa Simon Copans. Els paquets contenien llet condensada, xocolata, sucre, galetes, paper d'escriure, segells, llibres, dentífricis i sabó, etcètera.